ಡಾ|| ಶ್ರೀಮತಿ ರಾಧಾ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ*

ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ಆಯುಧಗಳು

ಶಸ್ತ್ರವಿಜ್ಞಾನ ಅಥವಾ ಆಯುಧ ವಿಜ್ಞಾನವು ರಾಜರ, ರಾಜಕುಮಾರರ ಮತ್ತು ಯೋಧರ ಅಧ್ಯಯನದ ಒಂದು ಕಡ್ಡಾಯ ವಿಷಯವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ, ಧನುಸ್ಸು ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದ ಜನರಿಂದಲೂ, ತಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲೂ ಮತ್ತು ಬೇಟೆಗಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ಸಮಗ್ರ ಸೇನಾ ಕೌಶಲ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನವು, 'ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ' ಅಥವಾ 'ಧನುರ್ವೇದ' ಎಂಬ ಸಾಧಾರಣ ಪದದಿಂದಲೇ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. 'ಧನು' ಎಂಬುದು ಸಮಗ್ರ ಆಯುಧಗಳ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ ಕೌಶಲಗಳ ಪ್ರತೀಕ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. 'ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ'ಗೆ ಅಥವಾ ಆಯುಧ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕ ಮಹತ್ವ ಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು.

'ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ' ಎಂಬ ಪದವು 'ಆಯುಧ ವಿಜ್ಞಾನವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ, ಈ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕ್ರಮಬದ್ಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಕಲಿಯಬೇಕು. ಧನುರ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆ, ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ ಹಾಗೂ ಮತ್ತಿತರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಈ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರುಗಳ ಯೋಗ್ಯತೆಗಳನ್ನು ವಿಶಿಷ್ಟೀಕರಿಸಿವೆ. ಸಮಾಜ ಹಾಗೂ ದೇಶ-ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿರುವ ಈ ಪವಿತ್ರ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಲೋಭಿ, ದುಷ್ಟ, ಕೃತಘ್ನ ಹಾಗೂ ಮೂರ್ಖರಿಗೆ ಕಲಿಸಬಾರದು. ಸೈನಿಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಉಪನಯನ ಮಹೋತ್ಸವವನ್ನೇರ್ಪಡಿಸಿದಾಗ, ಗುರುವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಧನುಸ್ಸನ್ನೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಖಡ್ಗವನ್ನೂ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಭಲ್ಲೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಗದೆಯನ್ನೂ (ದಂಡ) ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಆಯುಧಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣ

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ : ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಧನುಸ್ಸು, ಚಕ್ರ, ಭಲ್ಲೆ, ಖಡ್ಗ (ಕತ್ತಿ), ಚೂರಿ ಮತ್ತು ಗದೆ (ದಂಡ). ಏಳು ಪ್ರಕಾರದ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಮೊದಲ ಆರು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ, ಶತ್ರುಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲು, ಮೇಲ್ಕಂಡ ಆರು ಆಯುಧಗಳ ಉಪಯೋಗವೂ ಮತ್ತು ಏಳನೆಯದರಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲದ ಉಪಯೋಗವೂ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆಚಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧಕೌಶಲ ಪ್ರಾಚಾರ್ಯನೂ ಈ ಏಳೂ ವಿಧದ ಸಂಗ್ರಾಮ(ಕದನ)ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯತೆ ಪಡೆದಿರಬೇಕು. ಈ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಬಳಸುವಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ, ಯುದ್ಧಕೌಶಲ್ಯ ಪ್ರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಭಾರ್ಗವ (೪ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯತೆ ಗಳಿಸಿದವನು), ಯೋಧ (೨ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯತೆ ಗಳಿಸಿದವನು) ಮತ್ತು ಒಂದು ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯತೆ ಪಡೆದವನನ್ನು ಗುಣಕನೆಂದೂ ವರ್ಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

---

* 'ಶುಭೋದಯ' ೩೮, ೧೧ನೆಯ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ಪಶ್ಚಿಮ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೫೫

ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಐದು ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಪುರಾಣವು ಐದು ಪ್ರಕಾರದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ ; ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಯಂತ್ರಮುಕ್ತ (ಎಸೆಯಲಾಗುವ ಅಥವಾ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಎಸೆಯಲಾಗುವ), ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತ (ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಉಪಯೋಗಾನಂತರ ಹಸ್ತಗಳಿಂದಲೇ ಪಡೆಯುವ), ಅಮುಕ್ತ ಮತ್ತು ನಿಯುದ್ಧ ಅಥವಾ ಬಾಹುಯುದ್ಧ (ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿನ-ಹಸ್ತದ ಉಪ-ಯೋಗದಂತೆ) ಎಂಬುವೇ ಅವು. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ಶಸ್ತ್ರ ಅಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದನ್ನು ಖಡ್ಗದಂತೆ ಬಳಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ; ಆದರೆ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರ, ಯಂತ್ರ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಗಳ ಮೂಲಕ ಎಸೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. 'ನೀತಿ ಪ್ರಕಾಶಿಕೆ'ಯು ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತ. ಅಮುಕ್ತ, ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತ, ಮಂತ್ರಮುಕ್ತ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಅಸಂಖ್ಯ ಆಯುಧಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದೆ.

ಧನುಸ್ಸು ಅಥವಾ ಬಿಲ್ಲು

ಧನುಸ್ಸು ಅಥವಾ ಬಿಲ್ಲು ವೇದಕಾಲೀನ ಯುಗದಿಂದಲೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬಳಸಲಾಗಿರುವ ಆಯುಧ. ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳು ಈ ಆಯುಧದ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ಆಯುಧ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ ವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ, ವಿಭಿನ್ನ ಪ್ರಕಾರದ ಧನುಸ್ಸುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿ, ವಿವರಣೆ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯೋಧರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತ ಉದ್ದದ ಧನುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ಮತ್ತಿತರ ಅಳತೆಯ ಧನುಸ್ಸುಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯುತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯ ಧನುಸ್ಸು ಐದೂವರೆ ಹಸ್ತ ಉದ್ದವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದು, 'ದಿವ್ಯ' ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಇದು ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಬಳಿ ಇತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನಂತರ ಇದು ಅವರಿಂದ ಪರಶುರಾಮರಿಗೂ, ತದನಂತರ, ದ್ರೋಣರಿಗೂ ಹಸ್ತಾಂತರವಾಯಿತು. ದ್ರೋಣರಿಂದ ಈ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅರ್ಜುನನು ಪಡೆದನೆಂದೂ, ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಸಾತ್ಯಕಿಯು ಇದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ದೇವತೆಗಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಕೃತ ಸಾರಂಗವು ಏಳು ಅಳತೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದು ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಾನವನ ಸಾರಂಗವು ಆರೂವರೆ ಹಸ್ತ ಉದ್ದವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿದ್ದು ಅಶ್ವಾರೋಹಿ, ಗಜಾರೋಹಿ ಹಾಗೂ ರಥಾರೋಹಿಗಳ ಬಳಕೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪದಾತಿಗಳಿಗೆ ಬಿದಿರಿನ ಧನುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪರ್ವಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಧನುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೋದಂಡವು ಒಂಭತ್ತು ಪರ್ವವುಳ್ಳದಾಗಿದ್ದು ಭಾಗ್ಯದಾಯಕವೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ, ಧನುಸ್ಸುಗಳು ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತವೆಯಾದರೂ ತಾಳೆ, ಛಾಪ ದಾರು (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ) ಮತ್ತು ಶೃಂಗ (ಶೃಂಗ)ದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ; ಕ್ರಮಶಃ ಅವುಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಮುಕ, ಕೋದಂಡ, ದೃಣ ಮತ್ತು ಧನುಸ್ಸುಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿವೆ. ಧನುಸ್ಸಿನ ಉದ್ದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪುರಾಣಗಳು ಸರ್ವೋತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಸಾಧಾರಣ ಎಂದು ವರ್ಗೀಕರಿಸಿವೆ. ಧನುರ್ಧಾರಿಯ ಶರೀರ ತೂಕಕ್ಕಿಂತ ಧನುಸ್ಸಿನ ತೂಕವು ಮೀರದಂತೆ ರೂಪಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅದನ್ನು ಎತ್ತುವಾಗ ಧನುರ್ಧಾರಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯ ತೊಂದರೆಯೂ ಇರಬಾರದು.

ಧನುಸ್ಸಿನ ಹುರಿ

ರೇಷ್ಮೆದಾರಗಳಿಂದ, ಕಿರುಬೆರಳಿನ ದಪ್ಪದ, ಗಂಟಾಗಲೀ, ಬೆಸುಗೆಯಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದ ಧನುಸ್ಸಿನ ಉದ್ದವನ್ನುಳ್ಳ ಮೂರು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆಯ ದಾರಗಳಿಂದ ಧನುಸ್ಸಿನ ಹುರಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಧನುಸ್ಸಿನ ದಾರಗಳನ್ನು (ಬಲಿತ) ಬಿದಿರಿನ ತೊಗಟೆ, ಮುರವ, ಅಡಿಕೆ, ಸಾನ, ಗವೇಧು, ಬಿದಿರಿನ ತೊಗಟೆ ಅಥವಾ ಸ್ನಾಯುವಿನಿಂದಲೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಯೋಧನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಧನುಸ್ಸಿನ

ದಾರಗಳಿಂದಾದ ಗುರುತುಗಳಿಂದ ಅವನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಧನುಸ್ಸಿನ ದಾರಗಳು ಮೃದುವಾಗಿರಬೇಕು, ಆದರೆ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಹಿಗ್ಗುವಿಕೆಯನ್ನೂ ತಡೆಯಬಲ್ಲ ಕಠೋರತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರಬೇಕು.

ಬಾಣಗಳು :

ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಬೇಧಿಸಲು ಬಾಣಗಳೇ ನೈಜ ಆಯುಧಗಳು. ಬಾಣಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸ ತಕ್ಕಂತಹ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಅಧಿಕ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತಲ್ಲದೆ, ನ್ಯೂನತೆಯುಳ್ಳ ಬಾಣಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬಾಣಗಳು ಅತಿ ದಪ್ಪವಾಗಿಯಾಗಲೀ, ಅತಿ ತೆಳುವಾಗಿಯಾಗಲೀ ಇರದೆ, ಅಪಕ್ವ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಮಾಡಿದುದಾಗಿರದೆ, ಅನುಚಿತ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದಲೂ ಮಾಡಿದುದಾಗಿರಬಾರದು. ಮುರಿದ ಮತ್ತು ಸೀಳಿದ ಬಾಣಗಳನ್ನೆಂದೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು. ಯೋಗ್ಯ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಮತ್ತು ಯೋಗ್ಯ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಶ್ವೇತ, ಗಡುಸಾದ ದುಂಡು ಬೆತ್ತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಾಣಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಬಾಣಗಳನ್ನು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ–ಸ್ತ್ರೀ ಬಾಣದ ಮುಂಭಾಗವು ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದು ಅತಿ ದೂರದವರೆಗೂ ಎಸೆಯಲ್ಪಡ.ತ್ತದೆ. ಪುರುಷ ಬಾಣದ ಹಿಂಭಾಗವು ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಬೇಧಿಸುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕಬಾಣವು ಸುಮಾರು ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಬೇಧಿಸಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರದ ಹಕ್ಕಿ ಪುಕ್ಕಗಳನ್ನು ಬಾಣಗಳ ತುದಿಗೆ ಜೋಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನವಿಲು, ಕಂಕ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಪುಕ್ಕಗಳನ್ನು ಲಗತ್ತಿಸಿದ ಬಾಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹೇರಳವಾಗಿದೆ.

ಬಾಣಗಳ ಮೊನೆ :

ಬಾಣದಿಂದ ಗುರಿಯಿಟ್ಟಾಗ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಬೇಧಿಸುವುದು ಅದರ ಮೊನೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಕಬ್ಬಿಣ, ಮೂಳೆ (ಎಲುಬು) ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಮೊನೆಗಳನ್ನು ಬಾಣಗಳಿಗೆ ಜೋಡಿಸಬೇಕು. ಮೊನೆಗಳ ತುದಿಯನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಚಾಕು, ಕ್ಷೌರಿಕನ ಕತ್ತಿ, ಹಸುವಿನ ಬಾಲ, ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರ, ಸೂಚಿಯ ಮೊನೆ, ವೃದ್ಧಿಸುವ ಚಂದ್ರ ಕರುವಿನ ಹುಲ್ಲು, ಬಿದಿಗೆಯ ಚಂದ್ರ, ಕಾಗೆಯ ಕೊಕ್ಕು, ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಬೇಕು. ಅರಮುಖದಿಂದ (ಚಾಕುವಿನ ಅಲಗಿನಿಂದ) ಚರ್ಮವನ್ನೂ ಬೇಧಿಸಬಹುದು. ಕ್ಷೌರಿಕನ ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗುಳ್ಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುದಿಯಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಮುಕ (ಧನಸ್ಸು) ವನ್ನು ಬೇಧಿಸಬಹುದು. ಸೂಜಿಯಾಕಾರದ ಮೊನೆಯಿಂದ ಕವಚಗಳನ್ನು ಬೇಧಿಸಬಹುದು. ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಲೋಹ ಮೊನೆಯಿಂದ ಮಾನವನ ಶಿರವನ್ನೂ ಬೇಧಿಸಬಹುದು. ಶುದ್ಧಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಲಗುಳ್ಳ ಲೋಹದ ಮೊನೆಗಳನ್ನು ವಜ್ರಲೇಪದಿಂದ ಬಾಣಗಳಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಬಾಣಗಳ ನಮೂನೆಗಳು :

ವಿವಿಧ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಬಾಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಸಂಪೂರ್ಣ ಲೋಹ ಮತ್ತು ಪಂಚ ಪ್ರಬಲ ಪುಕ್ಕಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಬಾಣವೇ 'ನರಕ'. ಯಂತ್ರ ಸಹಾಯದಿಂದ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುವ ನಳಿಕೆಯಾಕಾರದ ಬಾಣವೇ 'ನಳಿಕ'. ಇಂತಹ ಬಾಣಗಳು ಅತಿ ದೂರ ಕ್ರಮಿಸುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಕೋಟೆಯ ಕಾಳಗಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿವಿಧ ಲಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ಬೇಧಿಸ ತಕ್ಕಂತಹ ವಿವಿಧ ಬಾಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ 'ಶುಕ್ರನೀತಿ'ಯಂತಹ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ.

ರಾಜಕುಮಾರರು ಮತ್ತು ಸೈನಿಕರು ತಮ್ಮ–ತಮ್ಮ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಾಣಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ರೋಚಕ ವಿಷಯ. ಮಾನಸೋಲ್ಲಾಸದಲ್ಲಿ, ಮನೋರಂಜನೆಗಾಗಿ ರಾಜರಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ ಧನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬಾಣದ ವರ್ಣನೆ ಸಿಗುತ್ತದೆ.

ಧನುರ್ಧಾರಿಯ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ :

ವಿವಿಧ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ, ವಿವಿಧ ಲಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ದೂರಗಳಿಂದ ಬೇಧಿಸಲು ಧನುರ್ಧಾರಿಯು ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರದ ಅಂಗ ವಿನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಣವನ್ನು ಗುರಿಯಿಡುವಾಗ ಧನುರ್ಧಾರಿಯ ವಿವಿಧ ಅಂಗ ವಿನ್ಯಾಸ, ಅವನು ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬಾಣವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಮುಷ್ಟಿ, ದಾರವನ್ನು ಹಿಗ್ಗಿಸುವ ವ್ಯಾಯ ಮುಂತಾದುವು ಬಾಣದ ಎಸೆತದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಧನುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ತಾಂತ್ರಿಕ ಅಂಶಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟ ಅಂಗ ವಿನ್ಯಾಸಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಕಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ, ಅಲೀಢ, ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ, ವಿಶಾಖ, ಸಂಪದ, ಅಸಂಪದ, ದಾರ್ದುರ, ಗರುಡ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಾಸನ, ಅಗ್ನಿ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ, ಮಂಡಲ, ಸ್ಥಾನಪ್, ನಿಶ್ಕಲ, ವಿಘಾತ, ಸಂಪುಟ ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ಅಲೀಢ, ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ, ಸಾಮ ಮತ್ತು ವೈಶಾಖಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಮುಷ್ಟಿ ವ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಸಂಧಾನ :

ಪತಾಕ, ವಜ್ರ, ಸಿಂಹಕರ್ಣಿಕ, ಮತ್ಸ್ಯರಿ, ಮತ್ತು ಕಾಕತುಂಡಿ ಎಂಬ ಐದು ವಿಧದ ಮುಷ್ಟಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಲಕ್ಷ್ಯಬೇಧಗಳಿಗೆ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಮುಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಕೈಶಿಕ, ಸಾತ್ವಿಕ, ವತ್ಸಕರ್ಣ, ಭರತ ಮತ್ತು ಸ್ಕಂಧ ಎಂಬ (ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದಾರವನ್ನು ಎಳೆಯುವಿಕೆ) ಐದು ವ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ದಾರದ ಮೇಲೆ (ಹುರಿಯ ಮೇಲೆ) ಬಾಣವನ್ನು ಎಸೆತದ ಮೊದಲು ಅಳವಡಿಸುವುದೇ ಸಂಧಾನ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯದ ದೂರಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮೂರು ರೀತಿಯ ಸಂಧಾನಗಳಿವೆ. ಅಧಃ ಸಂಧಾನ (ನಿಮ್ನ) ಲಕ್ಷ್ಯವು ಅತಿ ದೂರದ ವಸ್ತುವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಧಃ ಸಂಧಾನ ಮಾಡಲಾಗುವುದು. ಸಮಸಂಧಾನವು ವಸ್ತುವು ಸಮಾನ ಸ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಸಮಸಂಧಾನ ಮಾಡಲಾಗುವುದು. ಊರ್ಧ್ವ ಸಂಧಾನವು ಬಾಣವು ಅತಿ ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಸಾಗಬೇಕಾದಾಗ ಊರ್ಧ್ವ ಸಂಧಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಯಗಳು :

ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಬೇಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವೇಧನಂ (ಭೇಧನಂ) ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೂ ಇವುಗಳ ಕೆಲವು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಿರಲಕ್ಷ್ಯಬೇಧ (ಸ್ಥಿರ ಧನುರ್ಧಾರಿ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರಲಕ್ಷ್ಯ), ಚಲಾಚಲ ಲಕ್ಷ್ಯಬೇಧ (ಲಕ್ಷ್ಯವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದ್ದು ಧನುರ್ಧಾರಿಯು ಚಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ), ಮತ್ತು ಧನುರ್ಧಾರಿ ಹಾಗೂ ವಸ್ತು ಇಬ್ಬರೂ ಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅದು 'ದ್ವಿಕಲ್ಪಬೇಧ'ವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯದ ವರ್ಗೀಕರಣವು, ದೂರ, ಆಕಾರ ಮತ್ತು ವಸ್ತುಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಭಿನ್ನ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು, ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ, ಹೇಗೆ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ವಿಸ್ತೃತ ವಿವರಣೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ, ಹಾಗೂ ಧನುರ್ಧಾರಿಯ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ನಿಜ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಶಬ್ದಬೇಧನ (ಶಬ್ದದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಬೇಧಿಸುವಿಕೆ), ಯಮಲಾರ್ಜುನಬೇಧ, ರಾಧಾಬೇಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ ವಿವರಣೆ ಇದೆ.

ಕಕ್ರ (ಚಕ್ರ ?), ಕುಂತ ಮತ್ತು ಗದೆ ಮುಂತಾದ ಅನ್ಯ ಆಯುಧಗಳ ಉಪಯೋಗ ಸಂಬಂಧೀ ತಂತ್ರಗಳೂ ಸಹ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಕಕ್ರವು (discuss) ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಕಡಿಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ, ಕುಂತವು ಕಾಷ್ಠದ ಕೋಲು, ಗದೆ ಅಥವಾ ದಂಡವು ಲೋಹ ಅಥವಾ ದಾರುಶರ (ಕಾಷ್ಠ) ದಿಂದ ಮಾಡಲಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಖಡ್ಗಗಳು

ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸತಕ್ಕಂತಹ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹಲವು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ ಅನೇಕ ಯೋಧರ ಬಗ್ಗೆ,

ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿ ಇದೆ. ಕೆಳದಿಯ ಸಂಕಣ್ಣ-ನಾಯಕನು ಪ್ರಮುಖ ಕುಶಲ ಖಡ್ಗಯೋಧನಾಗಿದ್ದು, ದಿಲ್ಲಿಯ ಸುಲ್ತಾನ ಅರಿಕುಶಾಖಾನನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ನೆಂಬುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬಹುದು. 'ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಹಿತೆ', 'ಶಿವತತ್ವ ರತ್ನಾಕರ' ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನ ರೀತಿಯ ಖಡ್ಗಗಳು, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮಾನದ ಖಡ್ಗಗಳ ಅಳತೆ, ಅವುಗಳ ಹರಿತ, ಖಡ್ಗಗಳ ಮೇಲಿನ ಮಂಗಲಕರ ಚಿಹ್ನೆಗಳು, ಖಡ್ಗ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಲೋಹ ಪ್ರಕಾರಗಳು-ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ವಿವಿಧ ಲೋಹಗಳ ಸೂಚಿಯು ನಮಗೆ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಇವು ಖಡ್ಗವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಅತ್ಯುತ್ತಮವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ ಶುಷ್ಕ ಶಿಲಾಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಪಂಜರ ಲೋಹವು ಹರಳು ಬೀಜ ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರ ರಚನಾತ್ಮಕ ಕಣಗಳು ಪೈಶಾಚಿ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಹೋಲುವುದು ಅಥವಾ ಕೇತಕೀ ಫಲದಂತಿರುವುದು ಅಥವಾ ಕನ್ನಿಕೆಯ ಕೇಶದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗುಂಗುರು ಕೂದಲುಗಳನ್ನು ಹೋಲುವುದು. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಪಂಜರಲೋಹ, ಸುವರ್ಣಪಂಜರಲೋಹ, ಕಾಂಭೋಜಲೋಹ, ನಿರಾಶರಲೋಹ, ಕೃತ್ಸರಲೋಹ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಲೋಹಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಮೇದಿಕ-ಎಂಬ ಕರ್ನಾಟಕದ ಲೋಹವು ಸ್ಪಷ್ಟ, ಶ್ವೇತ, ವೃತ್ತಾಕಾರ ಚಿಹ್ನೆಯ ಕಣವಿನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಈ ಲೋಹಗಳ ವಿವರಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರು ಧಾತುಶೋಧನ ವಿದ್ಯೆಗೆ ತಮ್ಮ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವಿಧ ದೇವತೆಗಳ ಅಧಿಕಾರ ಪದ ಹಾಗೂ ಉದ್ದೇಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಖಡ್ಗಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದುವೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಅಧಿಕಾರ ಪೀಠದ ದೇವತೆಗಳು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಮಹೇಶ್ವರಿ, ಅಂಬಿಕಾ ಅಥವಾ ವೈಷ್ಣವಿಯರಾಗಿದ್ದರೆ, ಖಡ್ಗಗಳು ಮಂಗಳಕರವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ವರಾಹಿ, ಶೂಲಿನಿ, ಚಂಡಿಕೆಯರು ಖಡ್ಗಧಾರಿಣಿಯರಾಗಿದ್ದರೆ ಅಮಂಗಳಕರವೆಂದೂ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯ ಆಯುಧಗಳು

ಧನುಸ್ಸು, ಚಕ್ರ, ಕುಂತ, ಖಡ್ಗ, ಶೂಲ ಮತ್ತು ಗದೆ ಎಂಬೀ ಆರು ಆಯುಧಗಳಲ್ಲದೇ ಅನ್ಯ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಆಯುಧಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ತುಂಬಿಹೋಗಿವೆ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಪೀಠಿಕೆಯು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಬಹುದು : ಕಪ, ಸರ್ತ, ಆಸಿ, ಕ್ಷೂರಿಕ (ಚೂರಿಕ ?), ಪರಶು, ಚಕ್ರ, ಶೂಲ, ಶಕ್ತಿ, ಭಿಂದಿ ಪಾಲಕಂ, ಪರಿಘ, ವಜ್ರಂ, ಲಂಗುದ, ಗದೆ, ಖೇಟಕ, ಭಲ್ಲೆ, ಶಲ್ಲೆ, ಉದ್ಗಾರ, ಕುಂತ, ಕುಠಾರ, ಮೂಸಲ, ಯಾಷ್ಟಿ, ನಲಿಕ, ಕಾಸ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ಟಂಕ, ಹಾಲ, ವೇತ್ರ, ಪ್ರಾಸ, ತೋಮರ, ಕಂಪನ, ಕುಟ .... ಇತ್ಯಾದಿ. ಪುರಾಣ ಹಾಗೂ ಮಹಾಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಖಂಡ ಪರಶು, ಕುಲಿಶ, ಪರಾಸವ, ಪತ್ತೀಸ, ಭೂಸುಂಡಿ, ದಂಡ ಇತ್ಯಾದಿ....ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವಲ್ಲದೆ, ಇಂದ್ರವಜ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ, ನಾಗಾಸ್ತ್ರ, ಮದನಾಸ್ತ್ರ, ಪಾಶ, ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅಂಗುಲಿತ್ರಾಣ, ಆಪಿದ, ಕವಕ, ಕಾರ್ಮ, ತನುತ್ರಾಣ, ವರ್ಮ, ಸನ್ನಾಹ, ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದ ರಕ್ಷಾವಸ್ತುಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಮೇಲೆ ಹೆಸರಿಸಿದ ಹಲವು ಆಯುಧಗಳ ಉಪ-ಯೋಗದ ಬಗ್ಗೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಯಮರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಿಂಧೂ ಕಣಿವೆಯ ಜನರೂ ಸಹ ಬಿಲ್ಲು ಮತ್ತು ಬಾಣ, ಪರಶು, ಗದೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪುರಾವೆ ಇದೆ.

ಆಯುಧ ಸಂಬಂಧೀ ದೇವತೆಗಳು

ಧನುಸ್ಸು ವೇದಕಾಲೀನ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನಿಖರವಾದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಯುಧವಾಗಿದೆ. ಆದಿಕಾಲೀನ ರಾಜಾ ಪೃಥನು ಧನುಸ್ಸು,

ಬಾಣ ಮತ್ತು ಕವಚಗಳ ಸಮೇತ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ರಾಮನೂ ಸಹ ಸದಾ ಬಿಲ್ಲು ಮತ್ತು ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಪೌರಾಣಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವ ಮತ್ತು ಭೂತಗಳ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಅಸಿ ಮತ್ತು ಖಡ್ಗಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪರಶುವು ಶಿವನಿಗೇ ಸಂಬಂಧಿಸುದುದಾಗಿ ವಾಯುಪುರಾಣವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಚಕ್ರವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಆಯುಧವೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಚಕ್ರವು ಗತಿಶೀಲ ಯಂತ್ರ (ಕಾಲಯಂತ್ರ) ವೆಂದು ಕೌಟಿಲ್ಯನಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಲೋಹ ದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಲಗುಳ್ಳ ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಆಯುಧವೆಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳ ಲಾಗಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳು ಚಕ್ರದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿಷ್ಣು ವಿನೊಡನೆ ಜೋಡಿಸುತ್ತವೆ.

ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಗದೆ ಅಥವಾ ದಂಡವು ಧನುಸ್ಸಿನ ನಂತರದ ಎಂದರೆ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಶಿವ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮುದ್ಗರವು ಶಿವ ಮತ್ತು ಭೂತಗಣಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದೆ. ಭರ್ಜಿ ಅಥವಾ ಶೂಲವೂ ಸಹ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು ; ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿನ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಶಿವನಿಗೇ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದುದಾಗಿದೆ. 'ಶಕ್ತಿ'ಯೂ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಭರ್ಜಿ ಅಥವಾ ಭಲ್ಲೆ ಹಾಗೂ ಇದು ಕಾರ್ತಿಕೇಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ನೇಗಿಲು ಬಲರಾಮನಿಗೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಶಿವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಲಾಗಿದ್ದು, ನಂತರ ಅಸ್ಥಿಯಿಂದ ಮಾಡಲಾದ ಆಯುಧವೇ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. ಅಂಕುಶವು ಯುದ್ಧದ ಆಯುಧವಲ್ಲವಾದರೂ ಗಣೇಶನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅನ್ಯ ಆಯುಧಗಳೂ ಸಹ ದೇವತೆಗಳು, ನವಗ್ರಹಗಳು, ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರು ಹಾಗೂ ಅನ್ಯ ಸ್ವರ್ಗ ವಾಸಿಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಕಾಮದೇವ ಮನ್ಮಥನೂ ಸಹ ಪ್ರೇಮಿಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಪಂಚ ಬಾಣ-ಹೂವಿನ ಪಂಚಬಾಣಗಳೊಂದೊಡಗೂಡಿದ ಆಯುಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನೆಂಬುದು ಕುತೂಹಲಕಾರೀ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

ಆಯುಧಗಳ ಉಪಾಸನೆ

ವೇದಕಾಲೀನ ಯುಗದಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಶಕ್ತಿ ಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅಧರ್ಮದಂತಹ ಅಮೂರ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದೈವೀಕರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿತ್ತು. ಇದೇ ಅಲ್ಲದೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿ ಪೂಜೆಗೆ ಅಧಿಕ ಮಹತ್ವ ಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು. ಇದರ ಫಲ ವಾಗಿ ಮೂರ್ತಿಕಲೆ ಅಥವಾ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಯುಂಟಾಯಿತು. ಧಾರ್ಮಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗನುಗುಣ ವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿ ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ದೇವಾನುದೇವತೆಗಳ ಪಾತ್ರ ಹಿರಿದಾಗಿದೆ. ಹಲವು ನಿಶ್ಚಿತ ಮೂರ್ತಿಯ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂಕೇತಗಳ ಮೂಲಕ ಜನಸಾಮಾನ್ಯನು ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಹೊಂದಿ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ದೈವತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತೀಕರಿಸಬಹುದು. ಮೂರೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ (ವೈಷ್ಣವ, ಶೈವ ಮತ್ತು ಶಾಕ್ತ) ಆಗಮದ ಕ್ರಿಯಾ ಪಾದಗಳು ಕಲೆಯ, ಅದರಲ್ಲೂ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳ ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆಯ ಪ್ರಾತಿನಿಧೀಕರಣ ಕಲೆಯ ಶಿಲಾಭಾರವನ್ನು ಹಾಕಿವೆ. ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಆಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ದೇವತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಯುಧ ಹಾಗೂ ಅಲಂಕಾರಿಕ ವಸ್ತು ಗಳೂ ಪೂಜಿತವಾದವು. ಹೀಗೆ ಆಯುಧಗಳ ಉಪಾ-ಸನೆಯು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ, ವಿವಿಧ ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಅನೇಕ ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧದ ಆಯುಧಗಳು, ಜಪಮಾಲೆ, ಹೂವು, ಹಣ್ಣು ಮತ್ತಿತರ ವಸ್ತುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಮಾ ಲಕ್ಷಣ ವಿಜ್ಞಾನದ ಮೇರೆಗೆ ದೇವತೆಯ ಗುಣ ಲಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಅಭಿಲಕ್ಷಣಗಳು, ಕೈಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಹಿಡಿದಿರುವ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆಯುಧಗಳು ದೈವೀಶಕ್ತಿಯ ಮತ್ತು ಬಲದ ನೆಲೆಯಾಗಿ ರುವುದರಿಂದ, ವಿಶೇಷ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸ ಲಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಚಕ್ರ, ಶಕ್ತಿ, ಶೂಲ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ಆಯುಧಗಳು,

ಮಾನವೀಕರಣಗೊಂಡವು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಆಗಮ ಗ್ರಂಥಗಳು, ಅದರಲ್ಲೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ವೈಷ್ಣವ ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಆಯುಧಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ, ಪ್ರತಿಮಾ ಲಕ್ಷಣ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿವರಣೆಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಅಮೂಲ್ಯ ವೃತ್ತಾಂತ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಭಾರತೀಯ ಯುಗಪರಂಪರೆಯ ಕಲೆಯ ಅಧ್ಯಯನವು ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೂ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕಲೆ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಅಧ್ಯಯನವು ಆಗಮಗಳ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಮೆ ಹಾಗೂ ಆಯುಧ ಸಂಬಂಧೀ ಅಧ್ಯಯನವಿಲ್ಲದೆ ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ.

ಆಯುಧಗಳು ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಮಾ ಲಕ್ಷಣ ವಿಜ್ಞಾನ

ಕಿರೀಟ, ಆಭರಣ ಮತ್ತು ಆಯುಧಗಳಂತಹ ಕೆಲವು ನಿಶ್ಚಿತ ಅಲಂಕಾರಿಕಗಳಿಲ್ಲದೆ, ಯಾವ ಪ್ರತಿಮೆಯೂ ಪೂರ್ಣವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ವಿವಿಧ ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧೀ ಪ್ರತಿಮಾ ಲಕ್ಷಣ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಶಿವನ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಿಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ವಿಭಿನ್ನ ಕಾಲ, ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರದಂತಹ ವಿಭಿನ್ನ ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ವ್ಯೂಹಗಳು ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಿಗಳಿಗೆ, ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಹೊಂದಿರುವ ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರತಿಮಾ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ವ್ಯೂಹ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಮತ್ತು ಅನಿರುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕಾದ ಆಯುಧಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವೈಷ್ಣವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಗಳ ಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಭಗವಂತನ ಹನ್ನೆರಡು ಮೂರ್ತಿರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರೀಕರಿಸಬೇಕಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. (ಭಕ್ತರ ನೆರವಿಗೆ ಭಗವಂತನು ಧರಿಸುವ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಅಮೂರ್ತ ಶಕ್ತಿಗಳು) ಕೇಶವ, ನಾರಾಯಣ, ಮಾಧವ, ಗೋವಿಂದ, ವಿಷ್ಣು, ಮಧುಸೂದನ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ, ವಾಮನ, ಶ್ರೀಧರ, ಋಷೀಕೇಶ, ಪದ್ಮನಾಭ ಮತ್ತು ದಾಮೋದರ—ಈ ಮೂರ್ತಿರೂಪಗಳನ್ನು ಶರೀರದ ೧೨ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಲವು ಆವರಣ ದೇವತೆಗಳು ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಆಯುಧಗಳ ಮೂರ್ತಿಮಾನ ರೂಪಗಳಾಗಿದ್ದು, ಆ ಧ್ಯಾನ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಪ್ರತಿಮಾ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿವರಣೆಗಳು ಈ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ, ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳ ತತ್ಸಂಬಂಧೀ ಆಯುಧಗಳೂ ಮಾನವೀಕೃತಗೊಂಡಿವೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಸುದರ್ಶನವೆಂಬ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಆತನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ, ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಯಂತೆ ಪೂಜಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಚಕ್ರವೃತ್ತದೊಳಗೆ, ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರದಾಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು, ಆರು, ಎಂಟು ಅಥವಾ ಹದಿನಾರು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಹಸ್ತಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ ಚಿತ್ರೀಕರಿಸಿ, ಪ್ರತಿ ಹಸ್ತ ಆಯುಧವನ್ನೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ನವ ತಾಲದಳತೆಯಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನು ಚಿತ್ರೀಕರಿಸಬೇಕು. ಒಂದು ನರ್ತನಗೈಯುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೂ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರಹಿಡಿದ ನರಸಿಂಹನ ಸಂಯೋಜನೆಯೊಡನೆಯೂ ಇರುವ ಎರಡು ವಿವರಣೆಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಮಂದಿರದಲ್ಲಿನ ಸುದರ್ಶನ ಬಿಂಬವು ಹೊಂದಿರುವ ಹದಿನಾರು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಷಟ್ಕೋಣ (ಷಟ್ಕೋಣದ ತ್ರಿಭುಜಾಕೃತಿ)ದಲ್ಲಿ ಗಣೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶೈವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೀರಭದ್ರ, ಅಘೋರಮೂರ್ತಿ, ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗಳೂ ಹಾಗೂ ಮತ್ತಿತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಭಿನ್ನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಂತೆ ಚಿತ್ರೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಆಯುಧ ಪೂಜೆಯು ವೈಭವೋಪೇತವಾಗಿ ಆಚರಿಸಲಾಗುವುದೆಂಬುದು ಸರ್ವವಿದಿತ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದು, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಕೃತಿ, 'ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ

ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪೀಠಿಕೆ'ಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿಸ್ತೃತ ವರ್ಣನೆ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಯುಧಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಂತಿಮವಾಗಿ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆಯುಧ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ್ದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹಾಗೂ ಹಿಂದೂಗಳ ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳ ಪಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಮೂರ್ತಿಕಲೆ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆಯ ಮೇಲೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುತ್ತದೆ.